

Een reactie op het artikel: 'De vorming van hyaliet-glas' in de tijd geplaatst, of de ontmythologisering van het begrip 'windlak'. (Van Noort 1997)

MANDER & HYALIETGLAS

Dit artikel is eerder verschenen in Archeoforum 2 (1997) - ISSN 1386-6095

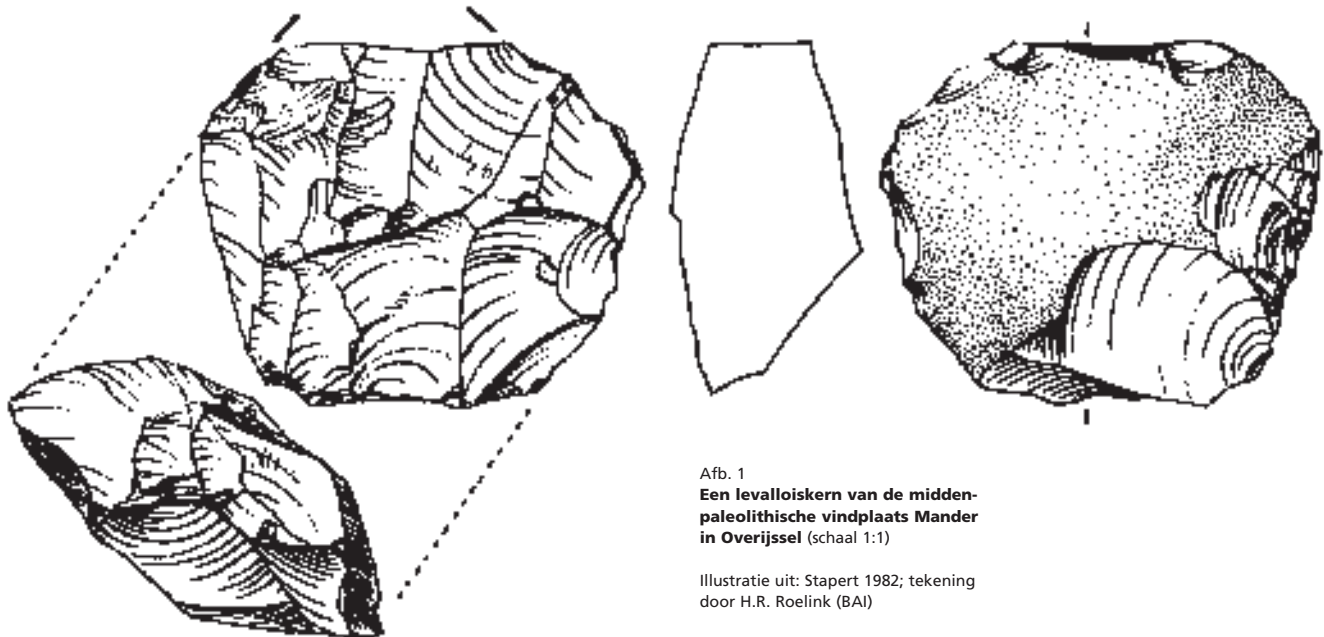
Jonny Offerman-Heykens

De heer Van Noort meent dat de artefacten van de akkers te Mander van voor de Saale-ijsbedekking dateren (Van Noort 1997, p. 66). Hij concludeert dat deze stenen daarom afkomstig moeten zijn uit de Urk 1 formatie, dagzomend aanwezig op de stuwwal bij Mander (Ov.). De bewerkte vuurstenen uit Urk 1 zouden tijdens het afsmelten van het landijs hellingafwaarts verplaatst zijn. Door specifieke omstandigheden in het ijs ontstond aldus Van Noort een verweringslaag op de vuurstenen; dit verweringsverschijnsel noemt hij hyalietglas¹. Van Noort stelt dat hyalietglas alleen ontstaan kan zijn in deze periode, omdat het smeltwater toen sterk basisch was. Op artefacten afkomstig uit latere bodems - zoals de Vermaning-artefacten - zou dit fenomeen niet optreden door verzuring van de bodem, veroorzaakt door de plantengroei. Van Noort vergelijkt het materiaal van Mander met dat van de vindplaatsen Rhenen en Markkleeberg (Dld.). Ter ondersteuning van zijn Saalien-hypothese stelt Van Noort dat de Mander-artefacten typologi-

sche overeenkomsten vertonen met de artefacten van deze Saalien-vindplaatsen. Ik denk dat er geen reden is om de middenpaleolithen van Mander zo vroeg te plaatsen: een datering ná het Saalien is het meest waarschijnlijk.

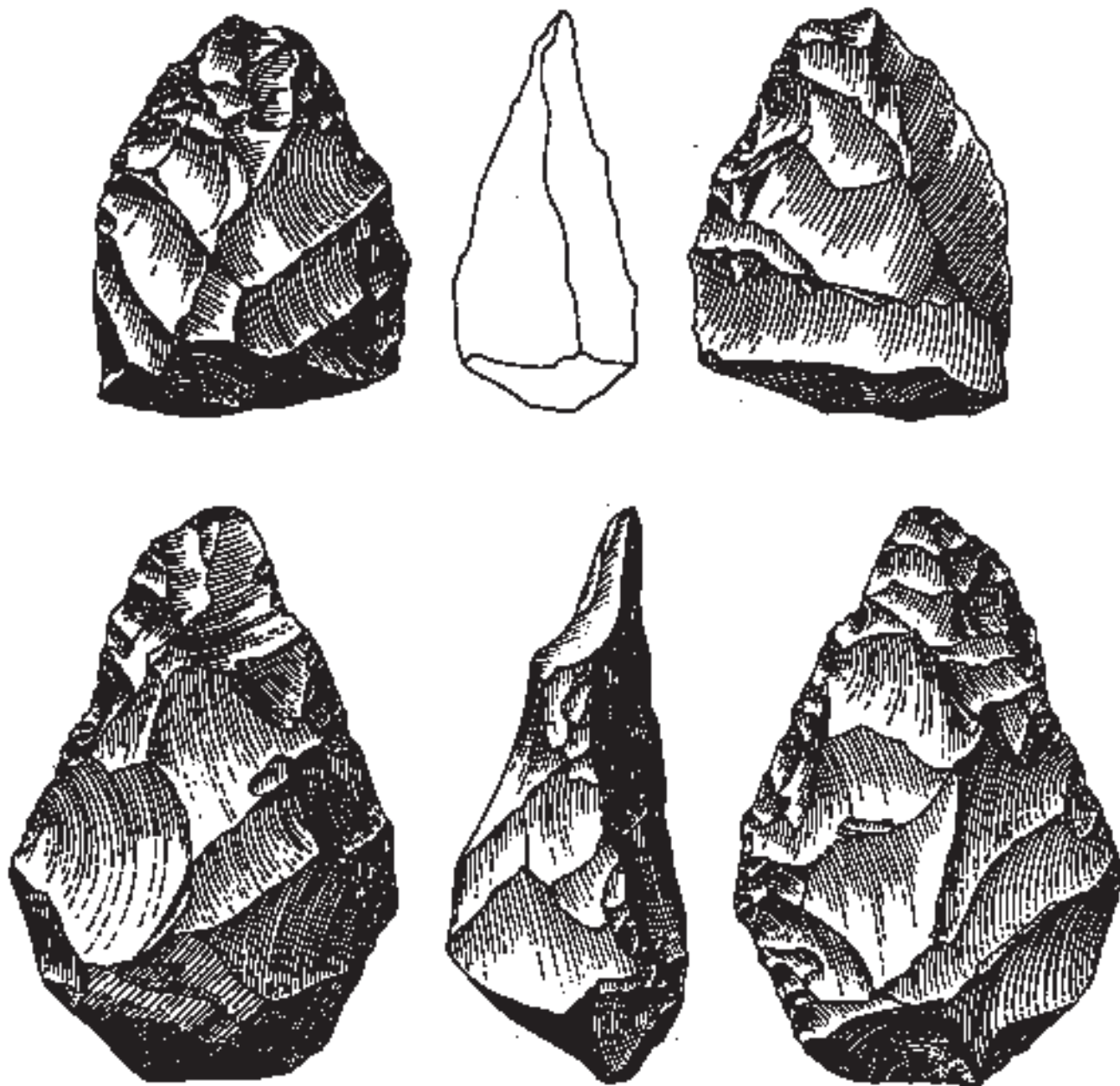
Wat valt er te zeggen over Urk 1?

Deze eenheid uit de formatie van Urk is ongeveer 500.000 jaar geleden gevormd en reikt tot in het Cromerien-complex. In Nederland zijn geen archeologische vondsten bekend uit deze vroege periode. De levalloistechniek bestond toen nog niet. Deze kwam pas tot ontwikkeling in het late Holsteinien en werd algemeen in het vroege Saalien. Bij het vervaardigen van de werktuigen in Mander werd gebruik gemaakt van de levalloistechniek (Stapert 1982), zodat deze dus gegeven de huidige stand van kennis niet afkomstig kunnen zijn uit Urk 1. De werktuigen van de genoemde vindplaats zijn aanzienlijk jonger. Dit wordt ook nog eens bevestigd door de noordelijke

Afb. 1
Een levalloiskern van de middenpaleolithische vindplaats Mander in Overijssel (schaal 1:1)

Illustratie uit: Stapert 1982; tekening door H.R. Roelink (BAI)

Afb. 2
Twee vuistbijlen van Markkleeberg
(Did.) (schaal 1:1)

Illustratie uit: Baumann e.a. 1983

herkomst van de vuursteen die als uitgangsmateriaal heeft gediend voor de Mander-stukken (zie verderop in deze tekst). Daardoor komt de hyalietglas-hypothese op losse schroeven te staan en is een verband met Urk 1 onmogelijk.

Rhenen & Mander

Afgezien van de duizenden losse vondsten uit de groeve te Kwintelooyen (Rhenen), hebben ook controle-opgravingen ter plaatse onder leiding van Dr. D. Stapert (BAI) artefacten opgeleverd. Deze verzamelde en opgegraven artefacten zijn alle afkomstig uit het Hoogeveen-interstediaal van het vroege Saalien (formatie van Urk). We hebben hier te maken met de Acheuleen-cultuur die geplaatst moet worden in het vroege middenpaleolithicum (Stapert 1987). Een vergelijking met de vondsten van Mander snijdt geen hout: deze zijn aanzienlijk jonger, zoals later in dit betoog zal blijken.

Hoe oud is het middenpaleolithicum van Markkleeberg?

Al honderd jaar is deze Duitse groeve bekend om zijn middenpaleolithische vondsten. Sinds 1911 zijn er regelmatig publicaties verschenen over deze vindplaats o.a. door R. Grahmann in 1951/55. Vanaf 1967 tot 1981 werden hier opgravingen verricht door W. Baumann, D. Mania, V. Toepfer en L. Eissmann. In 1983 verscheen de publicatie over hun bevindingen. De artefactvoerende eenheid uit het terras moet gesitueerd worden in het vroege Saalien, in een interstediaal. Deze is vergelijkbaar met het Hoogeveen-interstediaal van Rhenen. Door erosie waren aangevoerde vuurstenen uit het Elsterien, afkomstig uit het zuidelijk deel van de Oostzee, bereikbaar voor de mensen in het Saalien.

Opvallend zijn de kleine hartvormige (cordiforme) vuistbijlen, die doen denken aan het Moustérien. De resultaten van het onderzoek wijzen uit dat ook deze bijltjes tot het vroege middenpaleolithicum behoren (Acheuleen). Er mag volgens Van Noort dan een gelijkenis zijn met de artefacten van Mander, maar daar blijft het dan bij. De stukken van Mander horen niet thuis in het Acheuleen, zij behoren tot een jongere traditie.

Datering van Mander

Alle stukken van Mander zijn vervaardigd van noordelijke vuursteen afkomstig uit de keileem ontstaan na het afsmelten van het Saale-landijs, in een periode dat het gebied weer leefbaar was. De herkomst van de vuursteen die gebruikt is voor de vervaardiging van de artefacten, is op geen enkele andere

wijze te verklaren. Dit betekent dat de artefacten van Mander tot het late middenpaleolithicum behoren. Te denken valt aan de laatste fase van het Eemien of aan een van de interstediale van het Weichselien. Het zal duidelijk zijn dat het ontstaan van het hyalietglas in die periode niet mogelijk was; volgens Van Noort kon dit verschijnsel immers alleen optreden tijdens het afsmelten van het Saale-ijs.

Conclusie

Mijn conclusie is dat de hyalietglashypothese van Van Noort voor Mander geen waarde heeft. Volgens Van Noort is hyalietglas op middenpaleolithen ontstaan toen deze ingebed waren in het gletsjerijs van het Saalien. De artefacten van Mander dateren van na deze ijsbedekking: de glans op de Mander-stenen kan daarom geen hyalietglas zijn. Voorts is een culturele vergelijking tussen Mander, Rhenen en Markkleeberg in dit geval niet relevant.

Kortenhoef, april 1998.

Noten

1 Van Noort (1997) stelt voor het vereringverschijnsel dat gewoonlijk windlak genoemd wordt, niet meer windlak te noemen maar hyalietglas. De benaming 'windlak' vindt Van Noort niet geschikt; hij meent namelijk dat dit verschijnsel niet ontstaan kan zijn door windslijping. Deze glanslaag op vuurstenen, die ook veelvuldig voorkomt op middenpaleolithen afkomstig van het Fries-Drentse keileemplateau, is volgens Van Noort onder specifieke condities opgetreden toen deze stenen opgenomen waren in de ijsmassa van de voorlaatste ijstijd (Saalien).

Literatuur

Bordes, F., 1989. *Typologie du paleolithique ancien et moyen*. Bordeaux.

Baumann, W., D. Mania, V. Toepfer, L. Eissmann, 1983. *Die Palaolithischen Neufunde von Markkleeberg bei Leipzig*. VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin.

Grahmann, R., 1955. *The lower palaeolithic of Markkleeberg and other comparable localities near Leipzig*. Philadelphia.

Noort, G. J. van, 1997. De vorming van hyalietglas in de tijd geplaatst of de ontmythologisering van het begrip windlak, *Apan Extern* 1996/97, p. 50-66.

Ruegg, G. H. J. and J.G. Zandstra, 1981. *Geology and Archaeology of pleistocene deposits in the ice pushed ridge near Rhenen and Veenendaal*. *Mededelingen R.G.D.*, 1981, volume 35-217.

Stapert, D., 1982. A middle paleolithic artefact scatter and a few younger finds, from near Mander NW of Ootmarsum (prov. Of Overijssel in the Netherlands). *Palaeohistoria* 24, p. 1-33.

Stapert, D., 1987. A progress report on the Rhenen Industry (central Netherlands) and its stratigraphical context. *Palaeohistoria* nr. 29.

Zandstra, J. G., 1974. Over de uitkomsten van nieuwe zwerfsteentellingen en een keileemtype indeling in Nederland. *Grondboor en Hamer* nr. 5.

Zandstra, J. G., 1978. Einführung in die feinkiesanalyse. Der geschiesammler 12 213 Hamburg. (blz. 30, Hauptkennzeichen von Geschiebelehm in den Niederland 2/3 Hamburg; blz. 30, Hauptkennzeichen von Geschiebelehm in den Niederlanden).